

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 49-70

Araştırma Makalesi

Doç. Dr. Ali Yüksek

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Bilimleri Bölümü,
ali.yuksekk@manas.edu.kg

Prof. Dr. Osman Eyüpoğlu

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri Bölümü
osman.eyupoglu@manas.edu.kg

GELİNLERİN KAYNANA VE KAYINPEDERLERİNE BAKMA SORUMLULUĞUNUN İSLAM HUKUKU VE SOSYAL PSİKOLOJİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Özet

Aile, anne baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimidir. Ailede bazen büyükanne ve büyükbaba da bulunabilir. Aile, toplumun inançlarını, gelenek göreneklerini, değer yargılarını toplumun kültürünü barındırır. Bu sebeple aile çocukların yetişmesi ve eğitim açısından çok önemlidir. İslam dini de aileye büyük önem vermiştir. İslam, aile bireylerine karşılıklı birtakım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Ebeveynler, çocuklarının her türlü bedensel duygusal sosyal ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlarlar. Onları hayata hazırlarlar. Onlar bu konuda birinci derece sorumludur. Çocuklar da anne babalarına saygı, sevgi göstermek, gerektiğinde onlara yardım etmek zorundadırlar.

Günümüzde aile ile ilgili birçok problem vardır. Bunlardan birisi, büyük ailelerde gelin ile kayınvalide ve kayınpeder arası ilişkilerdir. Birçok ailede yaşlı büyük anne veya büyük baba bulunmaktadır ve onlarla beraber yaşamaktadırlar. Evin hanımı bu yaşlılarla ilgilenmek istememektedir. Bazı ailelerde koca hanımından kendi anne veya babasına bakmasını istemektedir. Hatta bu konuda karısına dini gerekçelerle baskı uygulamaktadır. Bu makalemizde bu ilişkileri konu edindik. İslam'a göre gelinler kayınvalideleri ve kayınpederleri ile ilgilenmek ve onlara bak-

mak zorunda mıdır? Koca, hanımından bunu isteyebilir mi? Bu soruların cevabını araştırdık. Konuyu İslami metinler ve İslam bilginlerinin görüşleri doğrultusunda araştırarak bir sonuca varmayı hedefledik. Konu ayrıca sosyal psikolojik açıdan da tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Sosyal Psikoloji, Aile, Gelin, Kayınvalide, Kayınpeder.

THE RESPONSIBILITY OF BRIDES TO LOOK AFTER THEIR MOTHER-IN-LAW AND FATHER-IN-LAW IN TERMS OF ISLAMIC LAW AND SOCIAL PSYCHOLOGY

Abstract

Family consisting of parents and children is the smallest unit of society. Sometimes the grandparents can live in the family. Family includes the society's culture, beliefs, traditions and values. For this reason, the family is very important for the upbringing and education of children. Islamic religion has given a great importance on the family. Islam imposes mutual duties and responsibilities on to each family member. Parents contribute to the physical, emotional, social and moral development of their children. They prepare them for life. They are responsible from this matter. Children have to respect, love and help their parents when it's necessary.

Today, the family has many problems. One of these is the relationship between mother-in-law and father-in-law in large families. Many families have older grandparents and live with them. However the lady of the house does not want to take care of these elderly parents. In some families, the husband asks his wife to take care of his mother or father. He even puts pressure on his wife on the basis of religious grounds. In this article we examined these relationships. Should brides have to deal with and take care of their mother-in-law and father-in-law in Islam? Does the right for a husband to ask his wife for this? We tried to find answers to these questions. We aimed to reach a conclusion by investigating the subject in light of Islamic texts and views of Muslim scholar. The subject was also analyzed from a social psychological perspective.

Key Words: Islamic Law, Sociology, Sociology of Religion, Social Psychology, Family, Bride, Mother-in-law, Father-in-law.

1. Giriş

Aile, anne-baba, büyük anne-büyük baba ve çocukların yaşadığı toplumun en küçük birimidir. Aile, küçük olmasına rağmen en etkili sosyal kurumdur. Aile, bir anlamda vücudu oluşturan hücreler gibidir. O hücrelerde oluşan herhangi bir problemin bedenini sağlığını etkilediği gibi ailedeki problemler de toplumu olumsuz etkiler. Bu yüzden köklü ve uzun soluklu medeniyetlerin temelinde sağlam aile yapısı vardır. Aile, toplumun gelenek ve göreneklerini, dini inançlarını, değer yargılarını, yani tüm kültürünü kapsar, onları korur ve gelecek kuşaklara aktarır. Bu sebeple çocukların yetişmesi ve eğitimi açısından aile son derece önemlidir. Anne ve babalar tutum ve davranışlarıyla çocuklar üzerinde ilk rol modellerdir. Onların bu etkisi büyük oranda hayatın tümünü etkiler. Dolayısıyla toplumda gördüğümüz birçok olumlu ve olumsuz davranışın arka planında ailedeki eğitim, tutum ve davranışlar yatar.

Ailede çocuk üzerinde birinci derecede etkili olan kişiler, hiç kuşkusuz ailede beraber yaşayan anne, baba ile büyükanne ve büyükbabadır. Ailedeki bireylerin gerek birbirleriyle, gerekse çocukla ilişkileri, tutum ve davranışları, onların kişiliğinin gelişiminde, iyiye ya da kötüye yönelmesinde oldukça belirleyici bir unsurdur.

Günümüz aile problemlerinin önde gelen sorunlardan biri, gelinlerin kayınvalidelerine bakıp bakmayacağı meselesidir. Bazı çevrelerin, dinen bunun bir altyapısının olmadığını, bu sebeple gelinlerin kaynana ve kayınpederlerine hizmet etme gibi bir sorumluluğu bulunmadığını ileri sürdükleri bilinmektedir. Bu iddia çeşitli konferans, TV programları gibi alanlarda sık sık dile getirilmektedir. Çalışmamızın amacı, bu konuda basmakalıp-afakî söylentiler yerine İslam dininin bu konuya nasıl yaklaştığını, İslam hukukunda konuyla ilgili ne tür hükümlerin olduğunu farklı boyutlarıyla ele alarak konuya açıklık kazandırmak ve sosyal psikolojik açıdan da konuyu tahlil etmektir.

2. Aile Kavramının Tanımı, Kapsamı ve Önemi

Arapça bir kelime olan aile (عائلة), sözlükte 'âle-ye'ûlu-'âiletin kök kelimelerinden oluşup dayanışmak, desteklemek, paylaşmak anlamındadır (Mucemu'l-Vasit, 1972, 638). Günümüzde Arap toplumları "aile" yerine daha çok "üsra" kelimesini kullanmaktadır (Karaman, 2010, 61). Master olarak kullanılan ıstilahî anlamı ise çağdaş birçok kaynakta birbirine yakın ifadelerle her ne kadar "Ev halkı; bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu kimseler, karı-koca ve çocuklardan oluşan en küçük toplumsal ünite" (Erdoğan, 2016, 1) şeklinde tanımlansa da İslami literatürde bu tanım daha geniş tutulmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine «of!» bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle" (İsrâ, 17/23; benzer ayetler için bak., Ankebût, 29/8; Lokmân, 31/14,15; Ahkâf, 46/15) ayeti sebebiyle büyükanne ve büyükbabalar da aile tanımının kapsamında yer almıştır. On beş asırlık İslam kültür mirasımızda bunun fiilen de böyle olduğunu görmekteyiz. İslam hukukunun temel ilkelerine baktığımızda anne ve babalara bakma yükümlülüğünün var olduğunu görürüz (Cessâs, 1405, 19; Kâsânî, 1982, 30).

Aile kavramı, “İnsanın fitrî olarak içinde yaşamaya ihtiyaç duyduğu ilk topluluk”; (Oğuzman, 1990, 1) “Genel olarak kan bağı ve evlenme ile birbirine bağlı olan fertlerin hepsi” (Suphi, 1990, 2); “Akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk” (Aydın, 1989, 196) olarak da tanımlanmaktadır.

Aileyi oluşturan topluluklar zamana, sosyal ve kültürel yapıya göre değişkenlik arz etmektedir. Geniş aileyi, aile büyüklerinin dışında eş, çocuklar, torunlar, gelinler, damatlar, amcalar, halalar dayılar ve teyzeler oluştururken (Aydın, 1989, 196); çekirdek denen aileyi anne, baba ve çocuklar oluşturmaktadır. Asırlar öncesinde ise klan, aşiret ve kabileler gibi büyük topluluklar da aileyi temsil ediyordu (Döndüren, 1995, 125). Bu büyük topluluklar aynı zamanda insanların korunmasında büyük roller üstleniyordu (Tekinay, 1990, 1). Zamanla toplum yapısının değişmesi ile fertleri koruma fonksiyonu devlete geçmiş ve böylece aile yapısı küçülmüştür (Aydın, 1989, 196). Modern aile hukuku bu küçük aile yapısını bir gelişmişlik olarak kabul etmektedir (Tekinay, 1990, 1).

Aile kavramı İslam dininde büyük bir öneme sahiptir. İslam kültüründe aile, kişilerin huzur bulduğu, kendini güvende hissettiği (Nisa, 4/34), psikolojik ve bedensel gelişimini tamamladığı, hayata dair temel bilgileri aldığı ve neslinin devamını sağladığı bir müessesedir (Bakara, 2/223; Nahl, 16/72). Nitekim ilgili ayet-i kerimelerde de “İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağımız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O’nun varlığının belgelerindedir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır” (Rûm, 30/21); “Onlardan (ebeveyninden) biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara öf bile deme” (İsrâ, 17/23); “Ey iman edenler kendinizi ve ev halkınızı cehennem ateşinden koruyun” (Tahrîm, 66/6; ayrıca bk., Bakara, 2/215; Nisa, 4/36; Nahl, 16/151; Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15, 17-18) şeklinde buyrulmaktadır. İslam âlimleri konuya yakın ilgi göstermişler ve çalışmalarında aile hukukuna dair birçok eserler telif etmişler; aileyi milli varlık ve ahlakın bekası ve korunmasında önemli bir kurum olarak görmüşlerdir (Koçak & Dalgın & Şahin, 2013, 167).

Bu bağlamda Kur’an’daki “Biz insana, annesine ve babasına itaati tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yılda olmuştur. (Onun için) Bana sonra da ana babana şükret. Dönüş ancak Bana’dır” ayeti çok dikkat çekicidir. Burada insanın; Yüce Allah’tan sonra yaratılış sebebi olan anne-babaya sevgi göstermesi, iyilik yapması ve itaat etmesi şeklindeki tutumlarının hayat boyunca devam etmesi istenmektedir. Onlara karşı yapılacak kusur ve ihmallerde, Kur’an insanları hesaba çekmekle uyarıyor.

3. Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin Önemi

Beşeri tüm yapıp etmelerimizin bir kültüre sahip toplum içinde olması, he tür eylemimizin sosyal bir yönü olduğunu göstermektedir. Bu sosyal veya içtimai yön, temel İslami bilimler açısından daha çok örf bağlamında ele alınmaktadır. Sıradan bir yemek kültürü bile bize eylemlerimizin toplumsal yönünün ne derece önemli olduğunu anlatmaktadır. Mesela 19. yüzyılın enfeksiyon hastalıklarının genellikle “yoksulluk hastalıkları” olarak adlandırılması; daha sonra bu hastalıkları “zengin hastalıkları” denilen obezitenin izlemesi toplumun yemek kültürüyle

alakalı hususlardır (Browne, 2014, 486-488). İsrafın nasıl toplumsal bir hastalık olduğuna ve günümüzde “serpme kahvaltı” adı altında eleştirilere maruz kaldığına şahit olmaktayız. Ancak israfa tamamen duyarsız da değiliz; serpme kahvaltıdan artanların hayvanlara veya fakir fukaraya dağıtıldığı da ifade edilmektedir (Uluç, 2019). Kısaca bir toplumda doğduğumuz için eylemlerimiz tümünün az çok belli sosyal yönü de söz konusudur. Obezite veya yoksulluk ya da serpme kahvaltı örnekleri bize toplumsallık niteliğinin bireyin üzerindeki etkisini anlatmak istemektedir. Burada toplumsal yapının mı yoksa onu inşa eden bireyin eyleminin mi etkili olduğu şeklindeki toplumsal dikotomilere/ikilemlere girme gereği duymadan birey ve onun eylemi olan toplum arasında tamamlamacı/tamamlayıcı bir ilişki olduğunu ifade etmekle yetinmek en isabetli tutum olacaktır. Başka bir ifadeyle, toplumun inşası sürecinde sosyal yapı mı, yoksa bireysel eylem mi; sosyal yapının sürekliliğini belirlemede fikir birliği mi, yoksa çatışma mı; toplumsal cinsiyeti belirlemede biyolojik farklılıklar mı, yoksa sınıfsal farklılıklar mı; dünyanın şekillenmesinde ekonomi faktörü mü, yoksa diğer faktörler mi... daha etkilidir? (Giddens, 1994: 593,597,600-601,604,606). Bu tartışmalarda en sağlıklı yaklaşımın ikisinin birbirini tamamlayarak var olduklarını; birey olmazsa toplumun var olamayacağını; toplum olmazsa da bireyin varlık dünyası kuramayacağını ifade etmekle mümkün olabilir. Bu türden dikotomik/ikilemler son zamanlarda sosyoloji kuramında bütünlleştirici gelişmeler bağlamında da ele alındığı görülmektedir (Ritzer, 2018: 367-397).

Kısaca, biz toplumu bir kez inşa ettikten sonra artık o bizi kuşatmaya başlamakta ama toplumu adeta sürekli güncelleyerek onu kesintisiz bir inşa etme sürecine de girmiş olmaktayız. Bu inşa sürecinde göreceli olarak toplumun gelenekselleşen (yavaş değişen, sabit gibi duran) kuralları yanında onun daima hızlı değişime açık bakan bir yönü olduğunu da fark etmekteyiz. İşte toplumda bu yavaş değişen; adeta sabit gibi duran davranış kalıplarımıza kurum demekteyiz. Başka bir ifadeyle sosyolojik açıdan kurum, *toplumda temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan kalıplaşmış davranışlar kümesi* şeklinde tarif edilebilir (Aydın, 2013). Bir binanın demir, çimento, taş ve tuğla ile inşa edilmesine benzer şekilde davranışlarımızı da düzenleyen belli (standart; kurallı, ölçülü) toplumsal davranış örüntüleri/kalıpları vardır. Örneğin yaşlılara saygının her toplumda üç aşağı beş yukarı belli davranışsal kalıpları vardır. Tebessüm ederek teşekkür etmek gibi memnuniyetimizi ifade eden sözcüklerimiz ve hareketlerimiz vardır. Bunlar toplumun kültürüne göre belli kalıplardır ve biz onlara doğuştan itibaren uymayı öğreniriz. Kısaca kurum, toplumun yapısı ve temel değerlerinin korunması bakımından zorunlu sayılan ve nispeten süreklilik arz eden kurallar topluluğudur. Başka bir ifadeyle kurum, insanın temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak gerçekleştirdiği davranışların kalıplaşmış halidir.

Toplumsal kurumlar aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zamanlar olarak genellikle altı kategoride (alt başlıkta; sınıfta) ele alınmaktadır (geniş bilgi için bak., Eren, 2019, 75-85). Bunların içinde en önemlisi aile kabul edilmektedir. Maddenin en küçük parçası atom ise, aile de toplum denen beşeri sistemin atomu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle aile sistemi sağlam olursa o toplumun da gelişmiş, sağlam ve örnek bir toplum olacağı dile getirilir.

Aile, biyolojik olarak neslin devamını, fizyolojik olarak insanın beslenmesini ve can güvenliğini, sosyolojik olarak bir grup içinde yaşamının verdiği her tür maddi-manevi güvenceyi temin eden ilkeler bütünüdür. Aile, bireysel yeteneklerin geliştirilmesini, kişinin toplumdan faydalanabilmesini ve topluma fayda sağlamasını temin eden ilk mektebi ifade eder. Başka bir ifadeyle aile, doğum günü, sünnet, ergenliğe giriş, kız isteme, nişan, düğün, nikâh... gibi bireyin hayatında önemli dönemlere dair kurallar bütünüdür ifade eder.

Aileyi kuran, devam ettiren ve bu derece önemli kılan şey, onda herkesin belli davranışları öğrenip ona göre yaşamaya gayret etmesidir. Bir toplumda yaşama sanatı ailede öğrenilir. Dindar bir kul, iyi bir insan, iyi bir vatandaş, ahlaklı bir birey olmanın eğitimi önce ailede başlar. Sosyolojik açıdan aile ilk tabii dini grup olarak kabul edilmektedir (geniş bilgi için bak., Yavuz, 2019, 91-92). Zira birey ilk dini eğitimini ailede almaktadır. İlahiyatçılar bile ailede öğrendikleri temel dini bilgileri pek sorgulama ihtiyacı duymadan onlarla ibadet hayatını sürdürmektedirler. Bu nedenle aile din yanında eğitim, ekonomi, siyaset ve boş zaman kurumları ile de tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Ailenin dinsel, eğitsel, ekonomik, siyasal ve boş zaman sal fonksiyonları bağımsızlaşarak bunlar birer özel kurum haline gelmişlerse de, dolaylı olarak ailede bu kurumsal ilişkiler günümüzde de devam etmektedir.

4. Akrabalık ve Çeşitleri

Akraba, Arapça'da karube (قُرْب) fiilinden türemiş "yakın" anlamına gelen kelimenin çoğuludur (Mutçalı, 2014, 734). Bu kelime Türkçeye "akraba" olarak geçmiştir. Bu ise "Biriyle aynı soydan olan kimse" veya "Kişiye nesep bakımından yakın kimseler" olarak tanımlanmaktadır (Akyüz, 1989, II/285-286).

İslam'da akrabalık, bu vasıf sahipleri için birtakım hak ve yükümlülükler oluşturur. Buna "akrabalık hukuku" denmektedir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde akrabalık ilişkilerinin karşılıklı olarak sürdürülmesi istenmiş böylece bu hukukun korunması amaçlanmıştır. Mesela "*Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının*" (Nisâ, 4/1) ayet-i kerimesi bunlardan biridir (Muhammed, 47/22; Mâide, 5/106; Enfâl, 75; İsrâ, 17/26; Bakara, 2/180).

Hz. Peygamberin hadislerinde de akrabalık ilişkilerinin önemine dair birçok örnek vardır. Bunlardan bir kaçını şöyle verebiliriz: "*Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabasını görüp gözetsin*" (Buhârî, "İlim", 37; Müslim, "İman", 74, 77); "*Akrabalık, Arş'ta asıdır. Der ki: "Beni gözeteni Allah gözetsin; beni terk edeni Allah terk etsin*" (Müslim, "Birr", 17); "*Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennete giremez*" (Buhârî, "Edeb", 11); "*Her kim rızkının bol olmasını ve ecelinin gecikmesini istiyorsa akrabasını görüp gözetsin*" (Buhârî, "Edeb", 12). İslam hukukunda akrabalık üç çeşittir:

4.1. Kan Akrabalığı (Karâbe): Kan sebebiyle oluşan akrabalıktır. Bu akrabalık soy yani kan ile oluşur, bu nedenle evliliğe engel teşkil eder. Kişinin usûlü (erkek esas alındığında annesi, annesinin annesi, onun da annesi; kadın esas alındığında da kadının babası, babasının babası, onun da babası) ve fûrûu (erkeğin kızı, kızının kızı ve kadının oğlu, oğlunun oğlu) ile ev-

lenmesi yasaktır. Aynı şekilde anne babasının fûrûu veya fûrûunun fûrûu (erkek veya kız kardeş ile bunların çocukları) ve dede ve ninelerinin sadece birinci derece fûrûu (amca, hala, dayı ve teyze) ile de evlenemezler (Kâsânî, 1982, IV/2; VII/35; Koçak & Dalgın & Şahin, 2013, 175-176).

4.2. Evlilik Sebebiyle Oluşan Akrabalık (Müsâhera مصاهرة): Evlilik nedeniyle de akrabalık oluşmaktadır. Oluşan bu evlilik bazı bireyler arasında tıpkı kan akrabalığı nedeniyle oluşan evlilik yasağı gibi yasak oluşturur, buna hürmet-i müsâhera denir. Aralarında ebediyen evlenme yasağı oluşan kişiler; usulün eşleri (üvey anne, üvey baba, üvey dede, üvey nine), fûrûun eşleri (erkeğin gelini ve kadının damadı), eşlerin usulü (eşlerin kayınvalide ve kayınbabaları), eşlerin başka kadın ya da erkekten olan fûrûu (kadın ve erkeğin üvey evlatları)dur (Koçak & Dalgın & Şahin, 2013, 177-178).

4.3. Süt Emme/Emzirme Nedeniyle Oluşan Akrabalık (Radâ'): İslam'da bir çocuğu annesi dışında bir kadının emzirmesi ile aralarında oluşan akrabalık süt nedeniyle oluşan akrabalıktır. Bu da tıpkı kan akrabalığı ve müsâhera akrabalığı gibi bireyler arasında ebediyen evlenme yasağı oluşturmaktadır. Ancak ilgili ayet-i kerimede (Nisâ, 4/23) kimler arasında evlenme yasağı olduğu açık bir şekilde verilmemiş, kapsamı sünnet ile belirlenmiştir. Buna göre aralarında süt emme veya emzirme nedeniyle evlenme yasağı olanlar; sütanne, sütbaba, sütanne veya sütbabanın usulü, çocukları ve torunları, süt amca, süt hala, süt dayı ve süt teyze, eşin süt usulü (erkek için eşinin sütannesi), sütanne ve sütbabanın diğer eşleri, süt çocuğun eşidir (Kâsânî, 1982, IV/2; Koçak & Dalgın & Şahin, 2013, 179-180).

Gerek miras, gerekse diyet, erş (maldan kusur bedelinin düşülmesi) gibi tazminat, gerek ihtiyaç hâsıl olduğunda vasi tayini gibi hususlarda zekât ve sadakaları pay ederken Hz Peygamberin "*Vermeye en yakınından başla*" hadisi gereği bu sıralamaya riayet edilir. Kayınpeder ve kayınvalide başta olup kayınbirader ve baldızlar bu kategori içinde ikinci sırada yer alır. Bunlara yapılacak maddi destekler de üçüncü şahıslara nispetle daha fazla ve daha çok sevaptır (Buhârî, "*Zekât*", 18, "*Nefekât*", 2; Müslim, "*Zekât*", 94-97).

Görüldüğü gibi İslam dininde akrabalık kavramı çok fazla kişiyi kapsamına almaktadır. Müsâhera veya süt nedeniyle olan akrabalık kan bağıyla olan akrabalık gibi kabul edilmiş ve evlenme yasağı getirilmiştir. Bunun çeşitli hikmetleri elbette vardır. Bu, birlikte yaşamının beraberinde getirebileceği zorluklara karşı bir kolaylık mahiyeti taşımaktadır. Çünkü bu kişiler hastalık, fakirlik, muhtaçlık, koruma vs. durumlarda yakın ilişki içinde olmaları aklen de zorunlu olur. Akrabalık ilişkileri ve sorumlulukları açısından konumuzla ilgili olan kısmı Müsâhera yoluyla oluşan akrabalık bağıdır. Akit yoluyla gerçekleşen bu akrabalık bağı neticesinde İslam dini, gelin ve damatlara, kayınvalide ve kayınbabaları ile evlenme yasağı getirmiş, hikmetine matuf olarak onları öz anne babaları gibi kabul etmiştir. Ancak bu durum hukuki açıdan böyle olmakla beraber sosyolojik, psikolojik açıdan incelenmeye muhtaçtır.

5. Gelinlerin Kayınvalidelerine ve Kayınpederlerine Bakmaları Sorunu

Gelin-kayınvalide arasındaki ilişkilerin hem aile içerisinde hem de topluma dönük fayda ve zararları vardır. Özellikle olumsuz davranışlar aile içinde gelin, kayınvalide, eş ve çocukları menfi yönde etkilerken, toplumda da aile müessesesi büyük yaralar alır. Gelin ve kayınvalide olmak üzere iki taraflı olan bu çatışmadan kurtulmanın yolu her ikisinin olaylara anlayışla yaklaşması, empati/duygudaşlık kurması, dini ve kültürel beklentilere kulak vermesi hassasiyetine dayanır. Gelinler ile Kayınvalide ve kayınpeder arasındaki ilişkilere olumlu yönde ışık tutan faktörler vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

5.1. Dini Açıdan Gerekliliği

5.1.1. Ayet ve Hadisler Bağlamında

Anne babaya itaat ve hürmet İslam dininin en çok önem verdiği konulardan biridir. Bu önem ayet-i kerimede de şöyle vurgulanmaktadır: *“Rabbin ancak kendisine kulluk etmeni, anne babana iyilikte bulunmanı emretmiştir. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara öf bile deme, onları sakın azarlama, onlara hep güzel, tatlı, iç açıcı söz söyle. Onlara çok merhametli davranıp tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbin onlar küçükken beni besleyip büyüttükleri gibi, onlara merhamette bulun”* (İsrâ, 17/23-24) buyrulmaktadır.

Yukarıdaki ayete göre her bir kişinin kendi anne ve babasına bakma zorunluluğu kesindir, fakat kayınvalide ve kayınpederi kapsadığı şüphelidir. Usul-u fıkıh ifadesiyle bu ayetin sübutu kat’îdir, ama delaletinin kayınvalide ve kayınpederi kapsadığı zannîdir. Ancak Kur’an ve sünnette kayınpeder ve kayınvalideyi direkt veya dolaylı olarak ele alan başka beyanlar vardır. Yukarıda verdiğimiz akraba kategorileri buna bir örnek olduğu gibi, Kur’an’da (Nisa, 4/23) kendisi ile evlenilmesi haram insanlar sınıfında açıkça kayınvalidelerin zikredilmesi de ayrı bir önem arz eder. Kayınpedere ve kayınvalideye bakma yükümlülüğü ayet açısından kat’î bir beyana dayanmasa da nassın dolaylı işaretleri ve sosyal şartlar bu yükümlülüğü zorunlu kıldığı içindir ki, Şeyhülislam Ebu’s-Suud Efendi bu konuda kendisine soru soran kadına *“mecbursun”* şeklinde tek kelimeyle cevap vermiştir.

Anne babaya karşı hürmeti gerektiren başka bir ayette ise *“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır”* (Lokman, 31/14) şeklinde onlara karşı hürmet ve sorumluluktan bahsedilmektedir.

Gelinlerin kayınvalidelerine bakmaları ile ilgili Kur’an’da açık bir nas bulunmamakla birlikte bazı İslam âlimleri de gelinlerin kayınvalidelerine bakmalarının gerekmediğini ileri sürmüştür. Bunun isabetli bir bakış açısı olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim şu bir gerçektir ki; gelinlerin nikâh akdi ile kayınpederlerine ebediyen haram kılınması onların öz anne babası gibi olması anlamına gelmektedir. Dinin bu uygulaması boşa değildir. Elbette önemli hikmetleri ve gerekleri vardır. Tüm toplumlarda aile bireyleri birbirlerine muhtaçtır. İslam, hiç akraba olma-

yanlara bile bir takım mali sorumluluklar yüklemişse bunun mantıksal ve kıyasî sonucu bizi akrabalık bağı olanlar arasında elbette ki daha büyük sorumlulukların olacağı anlamına götürmektedir. Buna göre gelinlerin bu konuda bir sorumluluğunun olmaması kıyasen, aklen, vicdânen ve örfe kabul edilebilir değildir. Kişinin bu durumda kayınvalideye ve kayınpedere bakmaması ne kadar uygun olur? Müslüman toplumlarda bunun yansımaları nasıl olur? Bunun aksini savunanlar söylemlerinin altını çizme çabaları ifade ederken acaba kime ve neye şirin gözükmek için bunu yapmaktadırlar?

Birçok hadis-i şerifte de anne babaya saygı gösterip onlara itaat etmenin gerekliliği farklı üsluplarla dile getirilmiştir. Örneğin Hz. peygamber *“Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir”* buyrulmuştur (Tirmizî, “Birr”, 15; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 66). İslam dini Müslümanlara, tanımadığı kimselere bile merhamet ve saygıyı emrederken, kayınvalide ve kayınbabaların anne baba konumunda olmaları nedeniyle bakılmaya ve saygıya daha layık olduğu ortaya çıkar. *“Onlara öf bile demeyin”* (İsrâ, 17/23) ayetinden kastın onlara asla eziyet etmeyin, onları dövmeyin anlamına geldiği gibi, aynı zamanda büyüklerinize merhametle yardım ediniz, onlarla ilgileniniz anlamındadır.

Yine başka bir hadis-i şerifte *“Allah’ın rızası anne babanın rızasındadır, Allah’ın gazabı da yine anne babanın öfkesindedir”* (Tirmizî, “Birr”, 3) buyrulurken tekrar anne baba rızasının önemi vurgulanmıştır.

Anne babaya hizmet etmenin önemi şu hadis-i şeriften de anlaşılabilir: *“Abdullah b. Amr (r.a.) anlatıyor: Bir adam cihada gitmek için Peygamber Efendimizden (sav) izin istedi: Rasûlullah da “Annen baban var mı?” diye sordu. O da “Evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara bakarak cihad yap” dedi”* (Buhârî, “Cihâd”, 138; Müslim, “Birr”, 5; Ebu Dâvûd, “Cihad”, 33).

5.1.2. Şer-u Men Kablenâ (Bizden Önceki Peygamberlerin Şeriatleri)

Kayınvalide ve kayınbabaların anne baba konumunda olduğuna dair en manidar örneklerden biri de Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i ziyareti sırasında meydana gelen hadisedir. Rivâyetlere göre Hz. İsmail ilk olarak Umâre adında kötü huylu bir kadınla evlenmişti. Hz. İbrahim oğlu İsmail’i görmeye Mekke’ye gitmişti. Evlerine varıp Hz. İsmail’in karısına Hz. İsmail’i sordu. Umâre, Hz. İbrahim’e kocasının evde olmadığını söylediği gibi hüsnü kabul de göstermedi. Hz. İbrahim evlerinde misafire ikram için bir şeyler olup olmadığını sordu. Umâre ise evlerinde ikram edebileceği hiçbir şeyin olmadığını söyledi. Geçimlerini sordu, geçimlerinin çok kötü olduğunu, darlık ve sıkıntıda olduklarını söyleyip durumlarından şikâyet etti. Bunun üzerine Hz. İbrahim Umâre’ye Hz. İsmail geldiğinde ona selam söylemesini ve kapısının eşliğini değiştirmesini tavsiye edip Filistin’e geri döndü. Hz. İsmail eve döndüğünde babasının gelmiş olduğunu anladı ve karısına bugün birinin gelip gelmediğini sordu, karısı bir ihtiyarın geldiğini kendisine selam söylediğini ve kapısının eşliğini değiştirmesini istediğini iletti. Hz. İsmail karısına gelen kişinin babası olduğunu ve kendisini boşamasını istediğini söyleyerek Umâre’yi boşadı.

Hz. İbrahim Filistin’de bir süre kaldıktan sonra tekrar oğlunu görmek için Mekke’ye gitti. Hz. İsmail ikinci olarak iyi huylu başka biriyle evlenmişti. Evlerine vardığında Hz. İsmail’in karısı ile karşılaştı ve ona Hz. İsmail’i sordu ve karısı onun evde olmadığını söyledi. Hz. İbrahim misafire ikram için evlerinde neler olduğunu sorunca evde olanları söyledi, geçimlerini sordu, Hz. İsmail’in karısı şükretti, av eti ve su bazen de süt olduğunu söyledi ve ikramda bulundu. Hz. İbrahim, Hz. İsmail geldiğinde selam söylemesini, kapısının eşliğini sıkı tutmasını söyledi ve Filistin’e tekrar döndü. Eve dönen Hz. İsmail babasının geldiğini anladı ve karısına bugün birinin gelip gelmediğini sordu, karısı da birisinin geldiğini, kendisine selam söylediğini ve kapısının eşliğini sıkı tutmasını ifade ettiğini ilettili. Hz. İsmail karısına “O gelen kişi benim babam Hz. İbrahim’di, sen de benim eşigimsin ve seni boşamayıp daima hoş tutmamı bana emretmiştir” dedi (Taberi, 1979, IV/115; İbn Kesir, 1968, I/206). Hz. İbrahim, doğal olarak gelininden hürmet ve ikram görmek diledi. Bunu görmeyince de bunu bir değersizlik addederek öyle bir gelini istemedi. Oğlundan onu boşamasını istedi, o da babasının isteğini yerine getirdi.

Önceki peygamberlerin şeriatleri eğer İslam dinindeki temel ilkelere aykırı değillerse onlarla amel edileceğine dair İslam fıkıh usulü kitaplarında bilgiler yer almaktadır. Bu delil İslam hukukunun veri kaynakları arasında “şer-u men kablenâ” şeklinde ele alınır. Bu münasebetle Hz. İbrahim’in gelinlerine karşı yukarıdaki tutumu bizler için de kaynak delil teşkil etmektedir. İslam toplumundaki kayınpeder ve kayınvalide olanların gelirlerinden böyle bir saygı bekleme si doğaldır (Erdem & Köse, 2018, 71).

İlgili ayet ve hadislerden açıkça anlaşılacağı gibi İslam dini, çocuğu dokuz ay karında taşıyan, doğduktan sonra onun bakımını üstlenen, ona büyük bir şefkat ve merhamet ile muamele eden anneye; bakımında ona maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babaya saygı ve ihsanı emretmiştir. Nikâh akdi ile gelinlerin anne babası olan kayınvalide ve kayınpederlerine şefkat elini uzatmaları, hürmet ve saygı içinde olmaları, onlara hizmet etmeleri, bakım gerektiğinde ilgilenmeleri doğal olarak gereklidir.

5.1.3. Maslahat Kaidesi Gereğince

Maslahat sözlükte “genelin menfaatini sağlayan şey” demektir (*Mucemu’l-Vasit*, 520). İstilahta ise “faydalı olanı elde etmek, zararlı olanı gidermek” (Koçak & Dalgın & Şahin, 2013, 143); başka bir tanıma göre ise “Şer’i hükümlerin içerdiği veya tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar anlamına gelen fıkıh ve usûl-i fıkıh terimidir” (Dönmez, 2003, XXVIII/79).

Hz. Peygamber’in vefatı ve vahyin kesilmesi sebebiyle hakkında ayet inmemiş olan konularda İslam âlimleri içtihatlarında bulunmuştur. İctihatları oluştururken birçok hususu dikkate aldıkları gibi maslahatı da gözetmiş ve “Naslar nasıl yorumlanabilir?” veya “Şârî’nin bir hükmü getirmesindeki sebep gözetilerek diğer meselelere nasıl bir çözüm üretilebilir?” gibi sorulara cevap arayarak, içtihat faaliyetlerini İslam’ın teşri amacına uygun bir şekilde gerçekleştirme ye gayret etmişlerdir.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; kayınvalide ve kayınpederin ya da eşinin kardeşlerinin veya damadın yardıma muhtaç olduğu durumlarda, kişinin imkânları ölçüsünde bunlara maddi destek sağlaması, onlarla ilgilenmesi muteber bir maslahattır. Bu durum dinin temel değerleri ve gayeleri ile örtüşmektedir.

Toplumda huzurun, anlayışın, hâkim olması; küçük çocukların aile büyükleri tarafından himaye edilmesi ve yine küçüklerin aile büyüklerini sayıp sevmesi de hep bu maslahat kapsamındadır. Yine bu maslahatın sağlanması için gerekenlerin yapılması da maslahattır. Eğer bir ailede gelin ve kayınvalidelerin iyi anlaşması aile bireyleri arasında saygı, sevgi, güven, huzur, dayanışmaya vesile olacaksa her ikisinin de iyi geçim konusunda özverili olmaları gerekir. Bu özveri bazen maddi bazen manevi yardımlaşmayı gerektirir. Dolayısıyla gelinlerin kayınvalidelere bakması hem gelinler hem kayınvalideler açısından maslahattır. Zira günün birinde gelinler de kayınvalide olacak, bakıma ve ilgiye muhtaç duruma düşeceklerdir. Toplumda huzur ve mutluluk döngüsünün sağlanması için bu şarttır. “Merhamet etmeyene merhamet edilmez” (Müslim, “Fedâil”, 66) hadisinde de dile getirildiği gibi bu konuda karşılıklı olumlu iletişim dinen ve örfen gereklidir.

Fıkıh usûlü ilkelerine göre maslahatın, a) dinin geliş gayelerini korumaya yönelik olması bakımından zarurî; b) sadece belirli şahısları değil de tüm toplumu ilgilendirmesi bakımından küllî ve c) maslahattan elde edilecek şeyin kesin olması bakımından kat’î olmak üzere üç türü söz konusudur. Kanaatimize göre gelin ve damadın kayınpeder ve kayınvalidesine bakması, yardım etmesi, onları sahiplenmesi bu üç maslahat türünü de içinde barındıran bir maslahattır.

5.1.4. İstihsân Prensibi Gereğince

İstihsân sözlükte “bir şeyi güzel bulmak, güzel olmak” anlamına gelmektedir. İstilahta ise “Şârî’nin maksadını gerçekleştirmek gayesi ile kıyası terk etmek, bir meselede güçlü bir delil sebebiyle benzerlerine verilen hükümden vazgeçmektir” (Kal’acî, 2012, 25). Fıkıhî bir mesele için çözüm arayan müçtehidin, daha güçlü gördüğü bir delil ile benzer bir meseleye verilen hükümden vazgeçip başka bir hükme yönelmesi söz konusudur (geniş bilgi için bak., Koçak vd., 2015, 126).

Müçtehidin başka bir delile yönelmesi, bazen nassın varlığı sebebiyle, bazen icmâ sebebiyle, bazen de zaruretin olması sebebiyle olabilir. Bazı âlimler konuyla ilgili ayet ve hadislerden çıkarımda bulunmakla beraber maslahatı da gözeterek, istihsân prensibi gereğince gelinlerin kayınvalidelerine bakmalarını gerekli görmüşlerdir.

“Müslümanların iyi/hoş karşıladığı şey Allah tarafından da hoş karşılanır” (Müsned, 914) hadisinde de ifade edildiği gibi bugün tüm Müslüman toplumlarda gelinlerin kayınvalide ve kayınpederlerine hürmet etmesi, hizmet etmesi hoş karşılanır ve böyle gelinlerden toplumda övgüyle bahsedilir. Hürmette ve hizmette kusurlu olanlar sevilmezler hatta bazı kesimlerce vebalde kalacaklarına inanılır. Bu yüzden Müslümanların bu örfî bakış açısını yukarıdaki hadisten de yola çıkarak dinin bakış açısı olarak kabul edebiliriz.

5.1.5. Örf ve Kültür Gereğince

Örf, 'arife (عرف) - ya'rifu - (يعرف) - 'urfen (عُرْفًا) fiilinden türemiş mastar bir kelimedir. Sözlükte "bilinen" manasına gelmektedir (Ebû Ceyb, 2011, 309). İstilahta ise "İnsanlar arasında iyi olarak kabul edilen adetler, akl-ı selimin iyi gördüğü şeyler" (Erdoğan, 2016, 464) olarak tanımlanmıştır.

Halk arasında artık hatırlatılmasına gerek kalmayacak şekilde uygulaması meşhur olmuş şeyler örfü ifade etmektedir. Eski Türk toplumlarında aralarında bazı küçük farklılıklar olmakla beraber genelde anne-babaya kayınpeder ve kayınpederine, ilim sahiplerine ve büyüklere karşı hep saygı ve hürmet vardır. Bu adet ve gelenekler çoğu kez yazılı kanunların bile üzerindedir. Örf ve kültürün zaman içinde kanunlaştığını devletin politikaları haline geldiğini görebilmekteyiz (Dursun, 2016, 63).

Örfün, Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyastan sonra gelen fer'i delilerin başında sayılması İslam hukukunda örf'e verilen değeri göstermektedir. Nitekim ayet-i kerimede "Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir. Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızıkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasm. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır" (Talak, 65/6-7) buyrulmuştur. Burada nafaka ve süt emzirme işlerinde örfün ve karşılıklı anlaşma hükümlerinin geçerli olduğundan bahsedilmektedir.

Ayet-i kerimede "Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir" (Araf, 7/199) buyrulmuştur. Bu ayet-i kerime bazı tefsirlerde (Yazır, 1979, IV/2356) "Örfe uygun olanla emret. Affedici olayım derken öf ile emretmeyi terk etme fakat emredeceğin zaman örf'e uygun emret" olarak geçmektedir. Müfessir ayet-i kerimede örfü "Yapılması gerekli olan, olması olmamasından daha hayırlı bilinen iş" ve "insanlarca iyiliği bilinen ve kabul edilmiş olan şey" olarak tanımlamıştır (Cessâs, 1405, III/49). Bu demektir ki insanların önceden beri iyilik olarak bildiği ve gereğine inandıkları şeyler örfüdür.

Toplumumuz kültürel olarak da dini olarak da büyük ölçüde ataerkil bir yapıya sahiptir (Aydın, 1989, 199). Örfün bunda büyük rolü vardır. Geleneklerine bağlı olan toplumumuzda var olagelmüş uygulama, aile büyükleri ile yaşamak veya onlarla yakından ilgilenmektir. Müslüman toplumların genel kabulü böyledir. Bu artık örf olduğu için gelinlerin bundan kaçınmaları toplum nezdinde hoş karşılanmamaktadır (geniş bilgi için bak., Şahin, 2005, 207-216).

Bir başka ifadeyle Kur'an birçok şeyi 'maruf olduğu üzere şöyle şöyle yapmanız tavsiye olunur' tarzında dile getirmektedir. Kur'an'ın emirlerinin örf bağlamında kısa bir istatistiğinin denendiği bir araştırmanın verilerine göre (Eyüpoğlu & Okuyan, 2008, 175-213), Kur'an mevcut sosyo-kültürel normların yaklaşık olarak 1/3'ünü aynen kabul (ibkâ), 1/3'ünü değiştirerek kabul (ta'dîl) ve 1/3'ünü de tamamen ret (ilgâ) etmiştir. Bu da bize örfün Tük-İslam kültüründeki

önemini izah etmektedir. Bu öneme bakıldığında örfen ve sosyal-psikolojik açıdan kayınpeder ve kayınpederlerin yaşlandıklarında baba ve anne gibi muameleyi hak ettiklerini göstermektedir.

5.1.6. Mecelle Kaideleri Gereğince

Mecelle, tam adı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye olan bu hukuk mecmuası (Yıldırım, 2015, 20), 1876'da Osmanlı döneminde Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlık ettiği bir heyet tarafından hazırlanmış ilk medeni kanundur (Haydar Efendi, 1912, 110; Yıldırım, 2015, 15). Mecelleyi oluşturan küllî kaidelerin dayanağı İslami naslardır (Yıldırım, 2015, 20).

Mecellenin 43. maddesi "*Örf ile bilinen bir şey şart koşulmuş gibidir*" kaidesidir. İnsanlar arasında örfen uygulanan şeyler aksi belirtilmediği sürece şart koşulmuş gibi kabul edilir (Yıldırım, 2015, 119). Toplumumuzda eskiden beri aile büyükleri ile beraber yaşanmaktadır. Toplum yapısının değişmesiyle bu durum yadırganır olmaya başlanmışsa da toplumun büyük bir kesiminde bu durum hala devam etmektedir.

Mecellenin kırk beşincisi maddesi "*Örf ile tayin nas ile tayin gibidir*" kaidesidir. Örfün belirlediği hüküm, bir şeyin söz ile belirlenmesi gibidir. Vurgulanan şey örfün açık bir söz hükmünde olduğudur. O halde gelinlerin kayınpederlerine bakması örfen tayin edilmiş bir durum olduğu için şer'î bir hüküm gibi kabul edilebilir (Yıldırım, 2015, 123).

5.2. Sosyolojik / Sosyal Psikolojik ve Ekonomik Açıdan Gerekliliği

Daha önce her beşeri eylemin sosyal bir yönü olduğunu ifade etmiştik. Çalışmanın başlığında geçen "sosyal psikoloji" ifadesiyle de uyumu bakımından burada şunu ifade etmekte yarar vardır ki, sosyal olguların faili olan özne bir bireydir ve bu nedenle onun psikolojik bir yönü de vardır. Örneğin bir evlilik hadisesi sosyal bir olgu olmakla beraber birer birey olan erkek ve kadının anlaşmayla bir araya gelmesini de ifade eder. Bu evlilik olgusunda bireylerin özel istekleri de dikkate alınır ama aynı zamanda toplumun geleneklerine yani örfeye de riayet edilir. İşte bu ikisinin yani Sosyoloji ile Psikoloji disiplinlerinin inceledikleri konuların kesişim kümesini Sosyal Psikoloji olarak adlandırmamız mümkündür (Eyüpoğlu, 2004, 2). Bu nedenle başlıkta Sosyoloji ve Psikoloji terimleri yerine Sosyal Psikoloji terimini ifade etmeyi kısa başlık adına daha uygun bulmuşsak da burada konuyu sosyolojik ve psikolojik olarak iki alt başlık altında ele almayı tercih ettik.

Sosyal psikoloji kısaca, "toplum içindeki bireyin davranış bilimidir" biçiminde tanımlanabilir. Sosyal psikoloji, sosyoloji, psikoloji ve antropolojinin kesişimlerinden oluşan bir disiplin olarak görülebilir (Kağıtçıbaşı, 1988, 1,10). Sosyal psikolojik bir olay-olgunun, sosyolojik olarak başlayıp, psikolojik olarak devam edeceği ve nihayet sosyal psikolojik olarak sona ereceği söylenebilir. Örneğin, herhangi bir sosyal düzen bozukluğu, içe dönük bir bireyde intihara, dışa dönük bir bireyde ise başkasını öldürmeye sebep olabilir. Burada sosyal düzen bozukluğu, sosyal olay-olgu aşamasını, içe veya dışa dönüklük, psikolojik olay-olgu aşamasını, intihar veya

başkasını öldürme ise sosyal psikolojik olay-olgu aşamasını temsil etmiş olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1988, 4-9).

Makale konumuza uyarlayarak ifade edecek olursak, kayınvalideye veya kayınpedere bakma hususu örfü yani sosyal olay-olgu aşamasını; gelinin kayınvalidesine veya kayınpederine bakıp bakmama arzusu/eğilimi psikolojik olay-olgu aşamasını; netice ise yani gelinin isteğine veya toplumun isteğine yakın bir sonucun doğması ise sosyal psikolojik olay-olgu aşamasını ifade etmektedir. Sonuç ne olursa olsun onda bireyin (gelinin) isteği de toplumun (örfün) isteği de az veya çok kendine yer bulmuş olacak; her iki tarafın da talebini az veya çok içeren bir uzlaşma sağlanacaktır.

Evlilik sorumluluk açısından doğal bir statü değişikliğidir. 20 yüzyıl evlilikleri, eşlerin birbirlerine duygusal destek sağladığı, birbirlerinin zevk ve uğraşlarını paylaştığı ve çocuk sahibi olduğu bir kooperatif olarak görülmektedir (Gittins, 1985, 87-88; Eyüpoğlu, 1996, 112-114).

Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte toplumun yapısı değişmiş ve bu durum başta aile olmak üzere sosyal kurumları ve geleneksel değerleri etkilemiştir (Usta, 2003, 137-148; Usta, 2005, 91-104; Perşembe, 2005, 103-114; Perşembe, 1991, 171-180). Bu etkilerin başında bireyselleşme gelmektedir. Toplumdaki arkadaşlık ve akrabalık bağları zayıflamıştır. Geleneksel aile yapılarında ailedeki her birey vefat edene kadar sorumluluk sahibiydi. En yaşlı birey aile reisi oluyordu ve aile içerisinde varlığı ile aileyi maddi ve manevi tehlikelerden koruyordu. Zira aile bireyleri arasındaki sevgi bağını kuvvetlendirmek onlara psikolojik destek sağlar. Ailedeki küçük bireyler aile büyüklerinin sevgisine ve desteğine ihtiyaç duyarlar.

Çalışan annelerin olduğu evlerde büyükanne çocukların bakımı, ilk eğitimleri ve yetiştirilmesiyle ilgilendir. Aile büyükleri, küçüklere dini bilgileri, gelenek ve görenekleri öğrettiği gibi (Saygılı, 2011, 41-42) aileye ekonomik anlamda yardımcı da olur. Karı-koca çalışan aileler çocuklarının bakımı ve eğitimi konusunda oldukça yüklü paralar ödemektedir. Oysa büyük anne ve babalar bu hizmeti seve seve yapmaktadırlar. Bu sayede ekonomik kazanç olduğu gibi çocukların sevgi ortamında büyümesi de önemli bir manevi kazançtır. Ayrıca bakıcı veya dadı gibi çocuklara bakan aile dışındaki bireylerin çocuğu sahiplenme veya ilgilenme konusunda aile bireyleri gibi samimi olamayacağı açık bir durumdur. Nitekim devlet son yıllarda torunlarına bakan yaşlılara maddi yardımda bulunma uygulamasını getirmiş ve böylece çocuğun daha güvenilir ve sağlıklı bir ortamda yetiştirilmesini teşvik etmeye başlamıştır.

Buna şunu da ilave edebiliriz ki; bazı insanlar kendi evlerinde, yaşlı ve bakıma muhtaç anne babalarına belirli bir ücret karşılığında başka kişilere bakım yaptırmaktadırlar. Bu durumda eve tamamen yabancı bir şahıs girmekte ve ona ücret ödemektedir. Bu da ailenin ekonomik yapısını etkilemektedir. Eğer gelinler bu hizmeti yapacak olurlarsa başkasına verilecek olan ücretler eve kalacaktır. Bundan hem gelinler hem de bütün aile fertleri yararlanacaktır ve aile yapımıza örfen uygun olan da bu uygulamadır

Bireyin sosyalleşmeye başladığı ilk yer ailedir. Aile içerisindeki herkesin bir rolü vardır. Bu roller ve statüleri harekete geçiren davranış kalıpları, aile içindeki kişileri hak ve sorumlu-

luklar açısından birbirine bağlamıştır (geniş bilgi için bak., Perşembe, 1999, 7-20; Usta, 2008, 89-98). Ailenin yapısının belirlenmesinde ailedeki üye sayısı etkili olmuştur. Ailenin kapsamını sadece anne, baba ve çocuklar belirlediğinde bu aile yapısı çekirdek aile olarak anılmaktadır. Bu çekirdek yapıya aile büyükleri olan dede ve ninelerin hatta bazen de hala, amca, dayı ve teyzelerin dâhil olmasıyla kapsamı genişleyen bu daha kalabalık yapıya da geniş aile denmektedir (*Yaşlı ve Aile İlişkileri*, 2015, 33). Yaşlılık, aile ve toplumun değişen rollerine ilişkin yapılan bir araştırmaya göre son yıllarda yaşam standartlarının iyileşmesi ile insanların ömürleri artmış ve yaşlı bakımında ailenin rolü önem arz etmeye başlamıştır. Aile tarafından ilgiye ve bakıma daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (*Yaşlı ve Aile İlişkileri*, 2015, 34). Yaşlılara aileleri tarafından bakılması çocukların duygusal ve sosyal olarak da sağlıklı birer birey olmalarında iyileştirici bir etken olarak kabul edilmektedir.

Din ve toplum ilişkileri, en ilkelinden en gelişmişine, en gelenekselinden en modernine tüm toplumların en karmaşık/zor ama aynı zamanda en güncel meselelerinden olagelmıştır. Bu hususu en açık şekilde açıklamak için, dinin toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olduğunu kabul etmek gerekecektir. En önemli kurum olarak aileyi kabul etsek, dinin ailede öğretiliğini ve buna karşılık dinin de ailenin birliğini koruduğunu görürüz. Bu konuda akla ilk gelen en sade ve dikkat çekici örnek olarak “Allah katında en sevimsiz helal boşanmadır” hadisi hatırlanabilir (Sicistânî, 1992, 631). Eğitim kurumunu öne alsak, bu sefer de okulların din eğitimi verdiğini ve buna karşılık dinin de öğretiminin ilk talebini “oku” (Alak, 96/1-5) şeklinde dile getirecek kadar eğitimi desteklediğini müşahade ederiz (Eyüpoğlu, 2010, 17). “Ailede bireylerin birbirlerinden farkları yoktur. Ailede baba ne ise anne de odur. Birini diğerine tercih etmek; ailenin sağlıklı bir şekilde devamına kastetmek ve yuvanın kutsiyetini görmezlikten gelmektir” (Ersanlı, 1990, 48).

Dolayısıyla dini ve sosyal psikolojik açıdan bakılınca anne ile kayınvalide, baba ile kayınpeder birbirinin aynı olmasa da birbirine çok yakın iki aile üyesi olmaktadır. Bu nedenle onlar da her tür hürmeti ve yardımı hak eden aile bireyleri olarak muamele görmelidir.

5.3. Psikolojik Açıdan Gerekliği

İnsanın bireysel ve sosyal yönü arasında sürekli bir diyalog söz konusudur. Başka bir ifadeyle insan, grup içinde yaşayan ama gruba normalde körü körüne bağlı olmayan bir bireydir. Birey olduğu içindir ki gruba körü körüne teslim olmaz; grubun normlarını zihninde tartıştıktan sonra yani onları doğru algılayabildiği oranda onlara katılır. Sosyal bir varlık olduğu içindir ki bireyselliğini tamamen terk etmez; grubun normlarına da uyması gerektiğini anlar; başkalarıyla beraber yaşamayı öğrendikçe insan olunabileceğinin farkına varır ve seçme özgürlüğüne sahip olduğu oranda grup normlarını onaylar. İşte insanın tüm bireysel farklılıklarına rağmen grubun ortak davranışlarına neden ve nasıl uyduğu sorusu sosyal psikolojinin en temel sorusu olmaktadır. Bu soruya aranan cevabın kısa tarihsel gelişimine aşağıdaki tablo (Eyüpoğlu & Usta, 2019, 26-27; Kağıtçıbaşı, 1988, 11-22,68-71,125; Güney, 2009, 63-64; Arkonaç, 2001, 18-28; Usal & Kuşluyan, 2002, 11) aracılığıyla kısaca bakmakta fayda vardır:

Tablo 1: Sosyolojinin En Temel Sorusu: İnsan Tüm Bireysel Farklılıklarına Rağmen Neden Ortak Davranışlarda Bulunabilmektedir?

17 ve 18. Yüzyılım Cevapları

Thomas Hobbes	Grup liderinin kuvvet ve egoizmi
Adam Smith	Gruptaki kişisel çıkar
Jeremy Bentham ve James Mill	Grup hayatında elde edilen haz ve zevk

19. Yüzyılım Cevapları

J. J. Rousseau	Grup hayatındaki sosyal kontrat
W. Wundt	Grubun ortak dili
Durkheim	Grubun ortak dini hayatı
G. H. Mead	Gruptaki sembolik etkileşim
F. Allport	Birey psikolojisi

20. Yüzyılım (1920-1950 Arasının) Cevapları

Mc Dougall	İçgüdü
Ross	Taklit
Allport	Öğrenilmiş davranış
Kurt Lewin	Grubun itici dinamiği

20. Yüzyılım (1950 Sonrasının) Cevapları

Uyma davranışının şu üç biçiminden birine bağlı olarak:

Kırmızı ışıktaki neden dururuz?

1→ Doğru/gerekli olduğu için.	1→ Bilinçli uyma: <i>Benimseme</i>
2→Öğretmenin hatırı için.	2→ Az bilinçli uyma: <i>Özdeşleşme</i>
3→Cezadan korktuğumuz için.	3→ Çok az bilinçli uyma: <i>İtaat</i>

Tabloda bireysel davranışı öne çıkaran yaklaşımları da, sosyal davranışı önemseyen bakış açılarını da görmek mümkündür. Uyma davranışı aslında ne sadece psikolojik ne de sadece sosyolojik bir davranıştır. *Yani birey ve toplum birbirini tamamlayan iki unsurdur; toplum olmadan birey, birey de olmadan toplum olmaz.* Örneğin bir çocuk doğduğunda onu yaşatan, koruyan-kollayan toplumdur; aile grubudur. Aile büyükleri yaşlanınca bu çocuk onların neslini devam ettirir; yerlerini alır ve toplum böylece süreklilik kazanır.

Sosyal psikolojik bir olay-olgunun nasıl başlayıp bittiğine dair daha önceki ifadelerimizi çalışma konumuza uyarlayarak ifade etmemize benzer şekilde burada da bu sosyal psikolojik irdelemeleri yine konumuza uyarlayacak olursak, gelinlerin kayınvalide veya kayınpederlerine bakma konusundaki tutumları onların hem psikolojik/bireysel eğilimlerini hem de sosyal normlara (örfe) bağlılıklarını az veya çok yansıtacaktır. Başka bir ifadeyle gelinlerin normalde yapmaları gereken bir davranış olarak kayınvalidelerine veya kayınpederlerine bakma konusundaki olumsuz yaklaşımları onların yetiştirilme tarzlarıyla alakalı bir husus olmaktadır. Zira bilindiği üzere modernleşmenin beş temel ikileminden/çıkamazından biri bireyselleşmedir (individuation). Diğerlerini de, soyutlama (abstraction); gelecek yönelimi (futuraity); özgürlük (liberation) ve dünyevileşme (secularization) olarak saymak mümkündür (Dereli, 2016). Bireyin, toplumdan soyutlandığı veya grup bağlarının zayıflatıldığı, bireyselleşmenin ve özgürlük

eğiliminin yaygınlaştığı bir hayatın içinde kendini bulması neticesinde, geniş aile hayatı yerini çekirdek aile hayatına bırakmış ve kuşkusuz bu hayat tarzında gelinler kayınvalidelerini veya kayınpederlerini bakmama eğilimi gösterebileceklerdir.

Başka bir ifadeyle teknolojinin hızla gelişimi ve popüler kültürün yaygınlaşması ile toplum yapısında meydana gelen değişimler insanların olayları algılamalarını etkilemiştir. Toplumun yapısına bağlı olarak aile yapısı da değişmiş, bu durum da gerek aile büyükleri olan kayınvalide ve kayınbabaların, gerek çocukların psikolojilerine özgürlük/bireysellik gibi olumlu katkılar sağlama yanında soyutlanma gibi olumsuz etkiler de yapmıştır.

Aileler eskiden beri kalabalık bir şekilde yaşar ve büyük anne-babalara her zaman hürmet edilirdi. Günümüzde ise çekirdek aile hayatı yaygınlaştığından bu durum yeni evli çiftlerin evlerinde kayınvalide ve kayınpederlerini bakmak istememesi eğilimini doğurmuş ve bu da yaşlı insanları olumsuz etkilemiştir. Alışageldikleri bir düzen varken toplum ve aile yapısının değişmesi en çok onları etkilemiştir. Bazı insanların birçok çocuğu olmasına rağmen yine de onlar çocukları tarafından bakım evlerine yollanmaktadır. Gündelik sade gözlemlere göre bakım evlerinde kalan yaşlıların, çoğunlukla çiftçinin, simitçinin, inşaat işçisinin anne babaları olmayıp, doktor, mühendis, avukat gibi eğitilmiş insanların anne ve babaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu da insanların kendilerini bir işe yaramaz, fazlalık ve yük gibi hissetmelerine neden olabilmektedir. Çünkü insanlar yaşlandıkça çocuklaşmakta, ilgiye ve sevgiye her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Bu insanlar oğullarından ve gelinlerinden sevgi- ilgi görmüş olsalar daha sağlıklı ve mutlu olacaklardır.

Ücret karşılığı çocuğa bakan kişilerin aileden olmaması çocuğun eğitiminde ve aile ile kuracağı bağda sorunlar teşkil etmektedir. Şayet çocuk bu dönemde travma yaşarsa, hayatının geri kalanında bunun izleri görülecektir.

Aile büyüklerine hürmetin evde oluşturacağı şefkat ve sevgi ortamının çocukların psikolojisi üzerindeki olumlu etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Çocuklara yabancı bir bakıcı tutulmasının çocuk üzerinde oluşturacağı olumsuz etki ise onda hayatı boyunca olumsuz izler bırakabilir. Çünkü hiçbir bakıcı küçük çocuğa bir anne veya büyükanne kadar sevgi veremeyecektir.

6. Sonuç ve Değerlendirme:

Modernleşmenin hayatı kolaylaştırıcı yararları yanında ikilemlerinden/çıkılmazlarından da söz edilmektedir. Aşırı bireyselleşme, özgürlük arzusundaki artış, çekirdek ailenin toplumda iyice yerleşmiş olması şeklinde modernizmin olumsuz yansımaları medya ve diğer iletişim araçlarının etkisi ile iyice yaygınlaşınca, ortaya geleneksel İslami aile yapısını derinden etkileyen bir popüler kültür tarzı çıkmıştır. Hâlbuki İslam dini, aile ve akraba ilişkilerine büyük önem vermektedir. Aile ve akraba ilişkilerini güçlendirme konusunda bireylere tavsiyeden öte yaptırımı olan görevler yüklemiştir. Bu görev ve sorumluluklar dini literatürde farz, vacip, sünnet şeklinde derecelendirilmektedir.

Hakkında açık bir ayet veya hadis olmadığı gerekçesiyle bazı çevreler rahatlıkla gelinlerin kayınvalide ve kayınpederlerine bakmak zorunda olmadığını dile getirmektedir. Ancak İslam, çocuklara anne ve babalarına saygı ve hürmet göstermelerini, onların korunmasını kolaylanmasını emrettiği gibi akrabalık bağıyla anne baba konumuna geçen kayınvalide ve kayınpederlere de aynı şekilde saygı ve sevgi göstermeyi, hürmet ve hizmet etmeyi tavsiye etmiştir. Bu güzel davranışların rahatça icra edilebilmesi için bir erkeğin kayınvalidesi ve gelinin de kayınpederi kendi öz anne ve babası gibi sayılarak onlarla evlilik yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu durumun, onlara karşı hürmet ve hizmeti gerekli kıldığını düşünmekteyiz.

Gelinlerin, kayınvalide ve kayınpedere saygı ve hürmet gösterip onlarla ilgilenmelerine ışık tutan İslami metinler vardır. Bunların yanı sıra Müslümanların örf, kültür ve gelenekleri de gelinleri buna yönlendirmektedir. Birçok ilkel ve modern kültürlerde olduğu gibi Müslüman toplumlarda kayınvalide ve kayınpederlere hizmet etmeyen gelinler ve damatlar kınanmış, hatta toplumdan dışlanmışlardır. Bir fincan kahvenin kültürümüzde kırk yıl hatırı varsa evladını güzelce yetiştirip evlendirenin de elbette hatırı olmalıdır.

Gelin ve kayınvalidelerin uyum içerisinde olması hem kendilerinin hem de ailedeki diğer bireylerin çeşitli açılardan menfaat ve maslahatını sağlar. Aile bireylerinin mutlu ve huzurlu olması, çocukların terbiyesine, bakımına, akli, ruhi ve ahlaki gelişimine ve hatta aile ekonomisine dahi katkı sağlayacaktır.

Anılan sebeplerle, gelinlerin kayınvalide ve kayınpederlerine bakmaları, onlara hürmet ve hizmet etmeleri açık bir farz ve vacip değilse de bunun dinen, ahlaken ve vicdanen bir sorumluluk ve gereklilik olacağını söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle gelin, kayınvalide ve kayınpederine bakmamak ve hizmet etmemekle doğrudan haram işlemiş olmasa da, sünnete, örf, maslahata, semavi ümmetlerin ortak kültürüne ve aile mutluluğuna karşı kuşkusuz hata işlemiş olur.

Kayınvalidesinin eve gelmesinden hoşlanmayan bir gelinin bu olumsuz tutumu yüzünden boşanmaya kadar varan tatsız gelişmelere gündelik hayatta yakın çevremizde şahit olmaktadır. İslam hukukunun istishâb; istislâh (mesâlih-i mürsele); örf, âdet ve teâmül; sahâbi kavli; sedd-i zerâyi; şer'u men kablenâ yani geçmiş şeriatler biçiminde sıralanabilir yedi fer'î delilinden sedd-i zerâyi açısından da bakılınca, sonucu fesada veya istenilmeyen durumlara kapı açan her şeyin engellenmesi bir yöntem olarak kabul görmüştür (bu konuda bir örnek olarak bak., Şahin, 2006, 209-244). Gelin ile kayınvalide veya kayınpeder arasındaki geçimsizliklerin de engellenip tatlılığa bağlanması arzulanan bir durumdur. Psikologların bu konudaki tavsiyesinin sedd-i zerâyi açısından olumlu bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Onlar bu durumda genç olan gelinin daha yaşlı olan kayınvalideyi tanıma yoluna gitmesini önermektedir. Sosyolog Birsen Gökçe de bu doğrultuda gelin-kaynana çatışmasında kötü örneklerden genelleme yapılmasının doğru olmadığını; iyi anlaşılan gelin-kaynana örneklerinin ön plana alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Gökçe: 2012). Asya ve Ortadoğu kültürlerinde yaşlılara hürmet önemli bir ahlaki tutum olarak karşılanmaktadır. Çin'de yaşlılık erdemdir ve bu nedenle gelin kaynana

ile daha çok vakit geçirmek zorundadır. Geleneksel Türk kültüründe gelin kocasına itaatkâr olmalı ve bu nedenle kocasının annesine kendi annesi gibi hürmet etmelidir (Kaya: 2019, 191).

“Günümüz koşullarında aile, sürekli olarak çeşitli dış uyaranlara maruz kalmaktadır... Psiko-sosyal bir birim özelliği taşıyan ailenin üyelerine koruma ve güvenlik dışında sosyalleşme ve kültürleşme açısından sağladığı katkılar bilinmektedir. Karmaşıklaşan yaşam koşullarında stres, rol çatışması, aile formunun değişmesi (parçalanmış, tek ebeveynli, vb.), geleneksel rollerden modern hatta postmodern ilişki kalıplarına geçiş, sosyo-ekonomik (kır- kent) durum, her tür yapıdaki (çekirdek, geniş özelliğine sahip) aileyi derinden etkilemektedir. Bu durumda normal, normal dışı gelişimleri içeren pek çok süreçte aile sistemi dışarıdan desteğe ihtiyaç duymaktadır” (Özkan ve Kılıç, 2013, 27). Böyle bir ortamda aileye destek bağlamında dini, örfi, kültürel, sosyal, tıbbi... vs. her tür imkânın değerlendirilmesi ciddi bir zorunluluk olarak gözükmektedir.

İnsan kültürel bir ortamda doğup bu kültürü benimseyecek şekilde yetiştirildiğine göre, mevcut kültüre aykırı davranışlarda bulunup kaynana ile geçimsizlik yaşamak kuşkusuz aile içi ve hatta daha geniş boyutlu sosyal çatışmalara yol açabilir. Bu nedenle hatayı kaynana veya gelinde aramak yerine her iki tarafa da konuşabilmeyi; sorunlarını saygılı bir biçimde tartışabilmeyi öğretmek; bireylere bu yönde bir eğitim vermek en tutarlı yol olacaktır. Anne-babaya öf bile dememeyi tavsiye eden ilgili ayet dolaylı bir biçimde de olsa birbirine hem resmi ve hem de dini/kutsal bir nikâh bağıyla bağlanan eşlerin anne-babalarının da bir bakıma ortak anne-baba mesabesinde ve eşit hürmete layık görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Kur’an birçok şeyi ‘maruf olduğu üzere şöyle şöyle yapmanız tavsiye olunur’ tarzında dile getirmektedir. Kur’an’ın emirlerinin örf bağlamında kısa bir istatistiğini denendiği bir araştırmanın verilerine göre (Eyüpoğlu & Okuyan, 2008, 175–213), Kur’an mevcut sosyo-kültürel normların yaklaşık olarak 1/3’ünü aynen kabul (ibkâ), 1/3’ünü değiştirerek kabul (ta’dîl) ve 1/3’ünü de tamamen ret (ilgâ) etmiştir. Bu anlamda örneğin sütanne ücretinin ma’rûf olduğu üzere ödenmesi tavsiye edilmekte (Bakara, 2/233) ve böylece örf bir norm olarak kabul görmektedir. Bu da bize örfün Tük-İslam kültüründeki önemini izah etmektedir. Bu öneme bakıldığında örfen ve sosyal-psikolojik açıdan kayınpeder ve kayınpederlerin yaşlandıklarında baba ve anne gibi muameleyi hak ettiklerini göstermektedir.

Kaynakça

- Akyüz, Vecdi (1989). “Akraba”, *DİA*, Cilt: II, İstanbul.
- Arkonacı, Sibel A. (2001). *Sosyal Psikoloji (2. baskı)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, Mehmet Akif (1989). “Aile”, *DİA*, Cilt: II, İstanbul.
- Aydın, Mustafa (2013). *Kurumlar Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Browne, Ken (2014). *Sosyolojiye Giriş*, Çeviren: İbrahim Kaya, Ankara: Say Yayınları.

Buhârî (1981). *Sahîh-i Buhârî*, İstanbul.

Cessâs, Ebû Bekr, Ahmed b. Ali er-Râzî (1405). *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Cilt: V, Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-arabî.

Derele, Mustafa Derviş (2016). "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine: Peter L. Berger'in Din Fenomenine Yaklaşımı", IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I*, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1782-dinin-krizinden-sekulerizmin-krizine-peter-l-berger-in-din-fenomenine-yaklasimi>, Yayınlanma Tarihi: 20 Aralık 2016, Erişim Tarihi: 12.03.2018.

Döndüren, Hamdi (1995). *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Altınoluk.

Dönmez, İbrahim Kâfi (2003). "Maslahat", *DİA*, Cilt: XXVIII, Ankara.

Dursun, Aysun (2016). *Türk Halk Hukuku*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ebû Ceyb, Sadi (2011). *El-kamûsu'l-fikhiyye lugaten ve istilâhen*, Beyrut: Daru's-siddîk daru nuri's-sabâh.

Ebû Dâvûd (1981). *Sünen-i Ebû Dâvûd*, İstanbul.

Erdem, Mehmet & Köse, Saffet (2018). *İslam Hukukuna Giriş*, Bişkek: İz Basma.

Eren, Selim (2019). Din ve Sosyal Kurumlar. *Din Sosyolojisi (içinde)*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, ss.75-87.

Erdoğan, Mehmet (2016). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Ersanlı, Kurtman (1990). "Aile İçi İlişkilerin Dayandığı Psikolojik Temeller", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1990, Cilt: 5, Sayı: 1, ss.51-54.

Eyüpoğlu, Osman & Okuyan, Mehmet(2008). "Kur'an'ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma'rûf Kavramı Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26-27, ss.175-213.

Eyüpoğlu, Osman & Usta, Niyazi (2019). "Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin Konusu", *Din Sosyolojisi (içinde)*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Eyüpoğlu, Osman (1996). *Samsun İli Küçük Sanayi Sitesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı İçinde Dinin Konumu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

Eyüpoğlu, Osman (2004). "İbn Haldun'un Günümüz Sosyal Psikolojisine Katkısı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Ağustos-Ekim 2004, ss.1-14.

Eyüpoğlu, Osman (2010). *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Samsun: Etüt Yayınları.

- Giddens, Anthony (1994). *Sosyoloji* (2. baskı), Çeviren: M. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir, İstanbul: Birey Yayınları.
- Gittins, Diana (1985). *Aile Sorgulanıyor*, Çeviren: T. Erdem, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Güney, Salih (2009). *Davranış Bilimleri* (5. baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gökçe, Birsen (2012). "Birbirleriyle İyi Anlaşan Gelin-Kaynanalar Var", *Kaynana Yüzünden Evlilik Biter Mi?*, 18.06.2012 tarihli röportaj. <https://www.haberturk.com/polemik/haber/751701-kaynana-yuzunden-evlilik-biter-mi>, 18.09.2019.
- Haydar Efendi, Ali (1912). *Dururu'l-hukkâm şerh-i mecelleti'l-ahkâm*, İstanbul.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail (1968). *Kıyasu'l-enbiya*, Cilt: I, Mısır: Daru'l-kütübü'l-hadise.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1988). *İnsan ve İnsanlar* (7. Baskı), İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs (2012), *Fıkıh Lugatı*, İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Karaman, Hayreddin (2010). *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, Cilt: II, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kâsânî, Alaüddin (1982). *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Cilt: IV, Beyrut: Daru'l-kitabi'l-arabî.
- Kaya, Tebrike (2019). "Gelin-Kaynana İletişiminin Niteliğini Belirleyen Kültürel Etmenler", *Erciyes İletişim Dergisi*, Ocak/January, Cilt/Volume 6, Sayı/Number 1, ss.185-204.
- Koçak, Muhsin & Dalgın, Nihat & Şahin, Osman (2013). *İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koçak, Muhsin vd. (2015). *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Mucemu'l-Vasit*, (1972). Hazırlayan: Komisyon, Kahire.
- Mutçalı, Serdar (2014). *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müslim (1981). *Sahîh-i Müslim*, İstanbul.
- Oğuzman, Kemal (1990). *Aile Hukuku Dersleri*, Cilt: 1, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özkan, Yasemin & Kılıç, Esra (2013). "Aile'nin Psiko-Sosyal Destek İhtiyacını Karşılama Yeni Bir Model Önerisi: Aile Sağlığı Merkezlerinde Aile Psiko-Sosyal Destek Birimi", *Sosyal Politika Çalışmaları*, Yıl: 13, Cilt: 7, Sayı: 30, Ocak-Haziran 2013, ISSN: 1303-0256, ss.25-44.
- Perşembe, Erkan (1999). "Genç Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 11. ss.7-20.
- Perşembe, Erkan (2005). "Küreselleşme Kültürü ve Eğitimin İşlevi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20-21, Ocak, ss.103-114.
- Perşembe, Erkan (1991). "Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, ss.171-180.
- Ritzer, George (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları* (7. baskı), Çeviren: Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basım Yayımları.

Saygılı, Sefa (2011). *Yaşlılık Psikolojisi*, İstanbul: Elit Kültür.

Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'ab Ebû Davud (1992). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, *Talak*, 13/3 (Cilt 2, s.631).

Şahin, Osman (2005). "Örfün İslam Hukukundaki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, ss.207-216.

Şahin, Osman (2006). "İslam Hukuk Metodolojisinde Zerâyi' ve Uygulaması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, Nisan 2006, ss.209-244.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (1979). *Tarihu'l-ümem ve'l-mülhid*, Cilt: IV, Beyrut: Daru'l-kalem.

Tekinay, Selahattin Suphi (1990). *Türk Aile Hukuku (7. baskı)*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tirmizî (1981). *Sünen-i Tirmizî*, İstanbul.

Uluç, Hıncal (2019). "Serpme Kahvaltı İsrافی(!)", *Sabah Gazetesi*, sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2019/09/19/serpme-kahvalti-israfi, 24.11.2019.

Usal, Alparslan & Kuşlivan Zeynep (2002). *Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji (4. baskı)*, İzmir: Barış Yayınları.

Usta, Niyazi (2005). "Din ile İlgili Tutumlarımız ve Paradigma-Metodoloji Sorunu", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 22, Mayıs-Ağustos, ss.91-104.

Usta, Niyazi (2003). "Küreselleşme ve Din", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 17, Eylül-Aralık, ss.137-148.

Usta, Niyazi (2008). "Unutulan Dindarlık Değerlerimiz", *Din ve Toplum Yazıları (içinde)*, Platin Yayınları, Ankara, ss.89-98.

Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması Ankara Örneği (2015). Hazırlayan: Komisyon, Ankara: TC. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yavuz, Sefer (2019). *Dini Gruplar. Din Sosyolojisi (içinde)*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, ss.89-107.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi (1979). *Hak Dini Kuran Dili*, Cilt: IV, İstanbul: Eser Neşriyat.

Yıldırım, Mustafa (2015). *Mecellenin Külli Kaideleri*, İzmir: Tibyan Yayıncılık.